

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 39 / SEGONA ÈPOCA / JUNY DE 1997

**Consell Insular
de Mallorca**

alimara

Núm 39

Segona Època, juny de 1997

Edita: Consell Insular de Mallorca

Redacció: Servei d'Acció Social i Sanitat
General Riera, 67
07010 Palma
Tel: (971) 76 07 62
Fax: (971) 76 19 52

Portada: Sense títol
Carmen Cañada

Maquetació
i impressió: Esmert

Dipòsit legal: PM-128-1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

La introducció a aquest bloc gairebé hi sobra, ja que l'article que l'ençata, «10 anys de model sistèmic a Balears. Una aproximació històrica i personal», de Carles Panadès, fa una brillant introducció històrica d'aquest model metodològic al nostre país, Mallorca, des d'uns inicis incerts (el setembre de 1984 gràcies a un curset organitzat per l'Escola de Treball Social), fins al dia d'avui quan en els cursos de Luis de Santiago hi han assistit un total de 283 professionals.

Com es pot comprovar, segueixen a aquest article introductor i l'entrevista realitzada, precisament, a Luis de Santiago feta per Bartomeu Barceló i el mateix Carles Panadès. L'entrevistat, tal com es pot llegir, ha estat un dels introductors del model sistèmic a Mallorca. Per últim, tanca el bloc l'article «Epistemologia sistèmica i vellesa. Apunts per a la intervenció psicosocial en la vellesa», també de Bartomeu Barceló, acompanyat aquí per Josefina Santiago, en el qual es presenta l'aplicació del model sistèmic al treball psicosocial amb la vellesa.

Cal dir, per últim, que aquesta redacció —i per extensió la Comissió de Benestar Social del Consell de Mallorca— tot i que reconeix l'agraïment de Panadès per incorporar articles sobre aquest corrent metodològic, creu necessari explicitar que la revista no tan sols està oberta a aquest corrent o a d'altres, sinó que encoratja tots els professionals (sigui quin sigui el seu) que tenen alguna cosa a aportar, a què col·laborin amb la revista. Per això, ara i aquí, torna a oferir les seves planes a iniciatives semblants i esperam que aquest bloc sobre l'epistemologia sistèmica es vagi enriquint amb aportacions de professionals que apliquen el model sistèmic u altres camps de l'actuació psicosocial.

10 ANYS DE MODEL SISTÈMIC A BALEARS: UNA APROXIMACIÓ HISTÒRICA I PERSONAL

Carles Panadès Nigorra

Psicòleg i Terapeuta Familiar

Director del Centre NOOS de Teràpia Familiar Sistèmica

L'interès pel model sistèmic i la teràpia familiar s'ha desenvolupat a Balears de manera ràpida i intensa durant els darrers anys, i actualment ha passat a formar part, com a principal marc teòric d'anàlisi i eina d'intervenció terapèutica o psicosocial, del llenguatge quotidià d'un grup cada vegada més nombrós de professionals. L'epistemologia sistèmica ha passat a constituir un referent important no sols per a aquells professionals que es dediquen a la teràpia familiar de forma especialitzada, sinó per a molts d'altres que, tot i identificar-se amb altres models teòrics, l'assoleixen de manera complementària en el desenvolupament del seu treball a diferents contextos assistencials: serveis socials, salut mental, educació, justícia, etc.

Sembla ser, pel que hem pogut constatar en converses amb els diferents companys i companyes que s'han anat formant dins el camp sistèmic a les nostres Illes, que s'ha arribat a un grau de maduresa capaç de generar les condicions adequades per a la creació d'un espai associatiu. Aquest espai, segurament, permetrà vehicular la comunicació de les diferents experiències personals en la pràctica sistèmica i obrir nous horitzons cap al *Paradigma de la Complexitat*¹. Cal agrair a la revista ALIMARA que s'hagi fet ressò d'aquesta maduresa i que, aprofitant l'avinentsa del 10è aniversari de l'inici dels cursos de formació sistèmica a Mallorca, hagi obert les seves planes per donar a conèixer part d'aquesta curta però intensa i profitosa evolució. Aquest article pretén aportar, des d'una mirada històrica, introductòria i necessàriament molt personal, algunes de les claus relacionades amb el procés de formació que han facilitat aquest creixent interès.

Fa gairebé 13 anys, el més de setembre de 1984, em va trucar na Pepa Cardona, professora de l'Escola de Treball Social i tinguérem el següent diàleg:

— Carles, feim un seminari d'una setmana amb la psiquiatra Paloma Lago² sobre el «model sistèmic».

— Model què...??

— Sistèmic!, de la «teoria de sistemes»... té a veure amb la teràpia familiar...

— Bé, reserva'm una plaça i veurem de què va³.

Sempre li he agraït a Pepa aquella trucada. Va ser per a mi un primer contacte impactant: el descobriment de la família com un «sistema de relacions interdependents en equilibri constant (homeostasi) i dirigit per regles de canvi i continuïtat»; el descobriment del símptoma i la patologia psiquiàtrica com un «missatge relacional, una comunicació coherent i directament explicable i comprensible —per tant, modificable— en el context d'aquest sistema de relacions familiars a on es produïa». El mateix marc teòric servia, ens explicava Paloma amb exemples, per a l'anàlisi d'institucions, serveis, empreses o comunitats. Fou com si de cop i volta i a manera de potent zoom, s'ampliàs el camp d'anàlisi i, per tant, les possibilitats d'intervenció: de l'individu a la família o grup de relació significatiu; d'allò intrapsíquic a allò relacional. A més a més, es parlava de patologies «pesades», s'obria l'expectativa d'intervenir en psicosis, anorèxia, toxicomania, famílies multiproblemàtiques, etc. Es feia difícil no «retre's» a una proposta tan «seductora», accessible i plena de possibilitats⁴.

Uns mesos després (abril de 1985), l'Escola de Treball Social va tornar dur Paloma Lago per a un segon seminari de tres dies. A partir d'aquell moment, la primera «llavor sistèmica» havia arrelat i fórem bastants els professionals que, des d'aleshores, ens plantejàrem la necessitat i el desig de regar-la i fer-la créixer.

Gairebé un any després d'aquell primer contacte amb el model sistèmic, ja havíem llegit els primers llibres de teràpia familiar traduïts al castellà (Haley, Minuchin, Andolfi, etc.) i l'interès per la teràpia familiar anava creixent. Foren uns temps d'important i intensa mobilització professional; s'estava posant en marxa a Palma la nova *Xarxa d'Atenció Social Primària*, amb els seus cinc equips multiprofessionals i l'*Equip de Drogues*. Es crearen llocs de treball amb noves funcions i rols professionals, i la gent anava àvida de coneixements tècnics i teòrics que li permetessin afrontar amb més garanties aquests reptes. El mes d'agost del 86, ens incorporàrem als Equips els primers cinc psicòlegs socials. Cap dels models teòrics coneguts, com la Psicoanàlisi, el Conductisme (encara sense el seu posterior vessant «cognitiu») i la Psicologia Humanista (Gestalt, Psicomotricitat Relacional, Anàlisi Transaccional, Bioenergètica) no s'adaptaven tan bé com el model Sistèmic a les necessitats que teníem d'estructurar una resposta assistencial coherent i aplicable al context públic i de serveis socials⁵.

En aquest context de gran motivació, entusiasme i bullícia professional, va sortir la idea de contactar amb diferents escoles de Barcelona per veure la possibilitat d'organitzar una formació en Teràpia Familiar un poc més ambiciosa, que permetés continuar regant aquella «llavor sistèmica» arrelada.

Fou **Carmen Orte**⁶ qui, orientada per **Jaume Garau** (aleshores cap de l'Equip Tècnic dels Serveis Socials Municipals), va concretar i coordinar aquest desig amb la *Escuela KINE de Formació en Teràpia Familiar Sistèmica*. **Luis de Santiago**⁷, director de KINE, psicòleg i terapeuta familiar, es convertiria amb el temps en un dels puntals fonamentals del desenvolupament sistèmic a Balears. Luis ha treballat sempre de terapeuta en el marc de la seva consulta privada a Barcelona; des del punt de vista de les «Escoles de Teràpia Familiar» ha seguit més la línia americana (Haley, Minuchin, Watzlawick, Shazer).

El mes d'octubre del 1986 es va constituir el primer Grup de Formació en Teràpia Familiar Sistèmica, de dos cursos anuals (86-87 i 87-88) i un cap de setmana al mes, impartit per Luis de Santiago. Fou la primera promoció de 14

estudiants del model sistèmic a Balears. La majoria (psicòlegs i treballadors socials), érem professionals de diversos àmbits dels Serveis Socials. Gràcies a dues alumnes del curs, **Marian Feliu** i **Xelo Vañó** (assistenta social i psicòloga respectivament de la Llar de la Infància), el curs es va fer als locals de l'antiga Llar de la Joventut.

La idea de continuar promocionant l'organització de nous cursos de formació amb Luis de Santiago, va partir del *Centre NOOS de Teràpia Familiar*, on ens havíem associat a principis del 1987, **Susana Antich**, **Elena Herrera** i jo mateix, i començàvem a fer les primeres teràpies familiars amb un equip de coteràpia, utilitzant vídeo i circuit tancat de TV. Mesos després, es va incorporar **Carlos Malleu**⁸ a l'equip de terapeutes del Centre. Així doncs, vàrem proposar a Luis de Santiago l'inici d'un nou curs i va començar la ja llarga col·laboració entre KINE i NOOS⁹.

Entre 1989 i 1997, cada any han continuat formant-se grups de 20 alumnes (alguns anys s'ha fet necessari iniciar dos grups de 1er curs) i continuen fent-se actualment els dos cursos de què consta la formació bàsica i el tercer curs, d'aprofundiment i supervisió terapèutica. També amb Luis de Santiago i amb l'impuls i la coordinació de Marian Feliu, actualment assistenta social de l'Hospital Psiquiàtric, un grup de professionals d'aquest hospital han tingut l'oportunitat de formar-se aquests darrers tres anys.

L'interès que han despertat els cursos, animats per la claredat metodològica i la gran capacitat de transmissió pedagògica de Luis de Santiago¹⁰, es pot considerar extraordinària i, possiblement, a cap lloc de l'Estat s'ha produït una expansió, en nombres relatius, tan ample del model sistèmic com a Balears. Al quadre següent poden observar-se el nombre i la professió dels alumnes que han assistit als cursos de Luis de Santiago.

<i>Professió</i>	<i>Nre</i>
Psicòlegs	120
Assistents socials	114
Pedagogs	12
Psiquiatres	8
Altres	29
Total	283

Un altre puntal fonamental en la introducció del model sistèmic a Balears fou, des del meu punt de vista, **Serafín Carballo**, que va formar part de la primera promoció de terapeutes familiars formats a l'Estat espanyol quan, a principis dels anys 80, retornaren a Espanya psiquiatres que durant la dictadura havien emigrat a diferents països europeus. Carmen Rojero i Teresa Suárez, autores d'un dels primers llibres sistèmics publicats en espanyol, foren, quan arribaren de Suïssa, les mestres i després les col·laboradores de Serafín, a qui proposaren que s'incorporàs al seu *Centro para el Estudio Sistemico de la Familia*, on s'han format generacions de terapeutes familiars de Madrid i d'altres províncies. Des del punt de vista de les «Escoles», sintonitzaven especialment amb l'*Escuela de Milà* (Selvini, Pratta, Boscolo, Chechin).

Serafín ha exercit, tant a Madrid com a Palma, de terapeuta familiar en consulta privada, però sempre ha dimensionat molt més el seu treball com a

terapeuta, gran expert en el disseny, l'organització i l'articulació de serveis, i com a assessor institucional, en el marc de la Xarxa Assistencial Pública: Salut Mental i Serveis Socials (especialment el sector d'Infància i Família). Va arribar a Palma fa poc més de 10 anys, el novembre de 1986, amb la intenció de fruit d'un any sabàtic i acompanyant la seva dona, destinada a Palma per motius de treball. No li va durar gaire el descans perquè, per iniciativa de **Marian Feliu** (aleshores assistenta social de la Llar de la Infància i supervisora de l'Escola de Treball Social), tot d'una va començar a impartir formació i supervisió sistemica a diferents grups d'estudiants i professionals. Durant una sèrie d'anys i des del seu *Centro de Estudios e Investigación en Terapia Relacional Sistemica* va impartir (amb la col·laboració continuada d'**Olga Guerra** i posteriorment de **Carme Oliva** i **Asunción Pescador**¹¹) cursos bianuals de Formació Sistemica a més de quaranta professionals mallorquins.

Però, al meu entendre, la contribució més destacada de Serafin Carballo s'ha mogut, com he assenyalat abans, en l'àmbit de les institucions i els serveis públics: com a director i motor, des de juny de 1988 fins ara, de *l'Equip d'Infància i Família del Consell Insular de Mallorca* (primer PPI i després SIF); com a professor de Psicopatologia Infanto-Juvenil de la *Facultat de Ciències de l'Educació de la UIB*; i com a membre important i actiu en les diferents «Comissions Consultives» que han treballat i en les successives propostes de disseny i racionalització de la xarxa assistencial comunitària (Plans de Salut Mental —General i d'Infància—; Pla d'Atenció al Menor del CIM, Pla Quadriennal de Serveis Socials, Pla d'Atenció a la Infància en Risc del Govern). Des de tots aquests àmbits, Serafin ha contribuït de manera definitiva a què molts d'estudiants i professionals —també alguns caps i polítics— tinguin una visió més sistemica i relacional de la realitat assistencial.

Olga Guerra, per la seva part, pot ser considerada la veritable introductora del model sistemica a Eivissa. Durant gairebé quatre anys (91-94), va impartir formació sistemica i supervisió a un grup d'11 professionals experimentats de l'illa pitiusa. Companya de Serafin Carballo des dels seus inicis «sistèmics» a Madrid amb Teresa Suárez i Carmen Rojero, Olga és psicòloga i terapeuta de *l'Equip d'Infància i Família* des del juliol de 1988 i professora de Psicologia del Desenvolupament de la *Facultat de Ciències de l'Educació de l'UIB* des del 1993. A Mallorca, a part de la col·laboració com a terapeuta, supervisora i professora en el centre privat amb Serafin Carballo, també ha impartit cursos a l'ICE per a mestres i a altres institucions.

A Menorca, pel que jo sé, no s'ha impartit una formació reglada i continuada de dos o tres anys de durada; sí que s'han organitzat alguns seminaris puntuals d'un parell de dies. Hi ha professionals menorquins que han assistit als cursos de formació de Palma.

En l'àmbit dels Serveis Socials de Palma, és important destacar la contribució que, de la mà de **Trinidad Coll** (directora del Servei Municipal de Drogues i alumna d'aquella primera promoció del 86-87), ha fet el psiquiatre i terapeuta familiar de *l'Escola de Roma Maurizio Coletti*. Durant gairebé tres anys, Coletti va supervisar el treball de l'Equip del Servei de Drogues i, de manera més puntual, va impartir formació als professionals dels Equips d'Atenció Social Primària, especialment sobre intervenció en famílies multipro-

blemàtiques. Sobre aquest mateix tema, Coletti va supervisar puntualment l'Equip d'Infància i Família.

En aquesta breu ressenya històrica, cal esmentar els dos seminaris de cap de setmana que va organitzar el Col·legi de Psicòlegs (maig i juny de 1990) amb **Montserrat Rebés** («L'abordatge familiar en els trastorns de la ingesta») i **Paloma Lago** («Teràpia de parella des del model sistèmic»). Amb Montse i Paloma el mateix COP va organitzar el «Seminari d'aprofundiment en Teràpia Familiar» (intervenció sistèmica sobre diferents patologies i contextos relacionals específics), d'un cap de setmana mensual durant dos anys (entre octubre del 90 i juny del 92). Hi participarem 12 psicòlegs de les primeres promocions.

Altres terapeutes familiars (nacionals i estrangers) han participat, si bé de manera més puntual, en la important difusió que ha tingut a les Illes el model sistèmic. El psicòleg i terapeuta familiar castellanenc **Juan A. Rodríguez Abellán**, va donar (a Palma i a Menorca —abril 89 i maig 90—) un parell de cursos de tres dies de durada, organitzats per INSERSO i centrats en la intervenció en trastorns de conducta associats a patologies infantils greus (psicosi i autisme).

Convidades pel Servei d'Acció Social del Consell Insular de Mallorca impartiren dos importants seminaris dues de les més prestigioses i experimentades psiquiatres sistèmiques europees. El novembre de 1991 vingué la doctora suïssa **Odette Masson** per tractar el tema del «Treball amb la Xarxa de Serveis Sociosanitaris per a la Prevenció dels Maltractaments a la Infància». El maig del 1992 fou **Giuliana Pratta** (una de les cofundadores de l'Escola de Milà) qui va impartir el curs «Trastorns Psicopatològics en l'Infant», centrat especialment sobre la psicosi infantil i juvenil.

La darrera contribució en formació sistèmica puntual a Mallorca ha partit, un altre cop, de l'Escola de Treball Social amb l'assistenta social i terapeuta familiar italiana **Annamaria Campanini** (autora del conegut llibre «Servicio social y modelo sistémico»), qui va venir en dues ocasions (1995-1996) per impartir cursos sobre diferents aspectes del treball social.

Els darrers anys, coincidint amb la consolidació de *l'Escola de Teràpia Familiar de l'Hospital de Sant Pau*, de Barcelona, i la seva oferta complementària de Seminaris gairebé mensuals amb diferents terapeutes sistèmics d'arreu del món, han estat molts els professionals de Balears que hi han acudit per ampliar la formació rebuda a les Illes.

«Oigo Voces», titulava Minuchin un article sobre les influències que havia rebut en el seu procés de constituir-se en un del pares del model sistèmic i de la Teràpia Familiar. Tots els terapeutes mencionats en aquesta ressenya històrica —juntament amb molts d'altres que han fet i fan la seva aportació anònima però necessària— han contribuït, d'una o altra manera, a construir el to i el volum de les «veus» que sentim els sistèmics de Balears a l'hora de desenvolupar la nostra feina en els respectius contextos d'intervenció.

Els articles relacionats amb el model sistèmic que es publiquen en aquesta ALIMARA són una invitació a la participació de tots els professionals que s'hi senten identificats o vinculats d'una o altra manera. Per molts d'anys a tots ells!

NOTES

1. «...se propone aquí una concepción compleja de la relación orden/desorden/organización y a partir de una integración crítica de la teoría de los sistemas y de la cibernética una teoría de la organización... es tan necesario estudiar todo conocimiento físico en su enraizamiento antropológico como estudiar toda realidad social en su enraizamiento físico. Y así se puede esbozar ya el método de la complejidad». (Edgar Morin: «El método»).

2. Paloma Lago fou una de les primeres i més prestigioses terapeutes familiars catalanes que es varen formar als EE.UU., a Palo Alto i amb Carlos Sluzkie. Ha impartit formació sistèmica a distints llocs de l'Estat espanyol i, actualment, és directora d'un CAP de salut mental a Barcelona.

3. En aquell temps, contràriament al que passa actualment, gairebé no hi havia oferta de formació postgrau a Mallorca i si et volies especialitzar i aprofundir en alguna línia teòrica i/o clínica era necessari viatjar a la península. La formació rebuda a la Universitat, com supòs que encara ara passa, havia estat limitada i de caire generalista.

4. No és casualitat que els primers interessats en aquest model fóssim gent que treballava en el context de Serveis Socials. Personalment, en aquella època, feia de psicòleg a la Comunitat Terapèutica Puig dels Bous i, més concretament, als pisos de reinserció social d'Es Jonquet, on ens dedicàvem a la rehabilitació de pacients alcohòlics i psicòtics amb un grau considerable de cronicitat.

5. Curiosament, entre els cinc psicòlegs que ens incorporàrem (Vicenta Cardona, Elena Herrera, Susana Antich, Margalida Coll i jo mateix) hi havia gairebé totes les orientacions teòriques. En el meu cas, havia estat formant-me durant dos anys en Psicoteràpia Humanista a Barcelona.

6. En aquell temps, Carmen era una llicenciada de nou i col·laborava amb l'Equip Municipal de Drogues; actualment és professora de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UIB on ha desenvolupat diferents treballs d'investigació sobre família i drogues.

7. Com el mateix explica a l'entrevista que es publica en aquesta Alimara, Luis de Santiago fou un dels primers que, a principis dels 80 i gairebé de manera autodidacta, es va interessar a Catalunya per la Teràpia Familiar i la Teoria de Sistemes.

8. Carlos Malleu era una explosió de joventut, intel·ligència, creativitat i passió per l'epistemologia de la complexitat i el coneixement sistèmic. Amb la seva aportació fonamental organitzàrem sessions d'estudi sobre epistemologia sistèmica i un treball amb la tècnica d'escultures familiars sobre les famílies d'origen. Possiblement el primer mallorquí format en el model (a Barcelona i EE.UU.), Carlos morí prematurament en un malaurat accident de circulació als vint i pocs anys, quan gairebé només havíem començat a sentir la seva veu de col·laborador i terapeuta a NOOS, una veu que, n'estic segur, hagués donat molt de si.

9. Uns anys després es va incorporar a NOOS Bernat Calafat (actualment psicòleg de l'Equip Tècnic de Serveis Socials) i, més recentment, Vicenç Rosselló (psicòleg de l'EIF).

10. Des d'aquí vull fer un reconeixement a Ana, la dona i col·laboradora permanent de Luis, qui ha estat i és un veritable suport organitzatiu i administratiu als cursos aquests darrers anys. Si Luis és el director de la pel·lícula, Ana és la productora. Segur que tots els alumnes dels cursos estaran d'acord amb mi.

11. Carme Oliva, psicòloga actual de l'Equip Municipal de Drogues, vingué de Barcelona on s'havia format amb Paloma Lago i Montse Rebés. Asunción Pescador és una psicòloga i terapeuta familiar de gran formació sistèmica i dilatada experiència terapèutica a Suïssa. Vaig tenir la sort de tenir-la de companya de feina durant un any al SIF (Servei Psicoterapèutic d'Infància i Família) i de rebre d'ella contínues lliçons de naturalitat, simplicitat, respecte i confiança en la capacitat de canvi de les persones (famílies i professionals); Asunción ens va deixar una glopada d'aire fresc quan, per motius familiars, se'n va tornar a Suïssa.